

ПАВЛОВИЋИ И ТУРЦИ

Балканске државе, које почетком XV века још нису биле покорене од Турака, преживљавале су врло тешке дане. Византија се грозничаво држала веза са Западом и планова о унији грчке и римокатоличке цркве, надајући се отуда своје спасу. Србија, која је у последње време под деспотом Стефаном Лазаревићем проживљавала неколико мирних година, пришла је под њим и његовим наследником Ђурђем Бранковићем чврсто уз Угарску. Босанска држава се, у исто време, завађених великаша, опустошена и исцрпена многим ратовима, наслањала на Угарску, али је као и Србија у исти мах настојала, да придобије и наклоност турског султана плаћајући му годишњи данак и подмићујући његове везире. Босанска држава је у наведено време осећала више него иједна друга своју немоћ и постојала је само по имену, док је у ствари њоме господарио турски султан, јер ни један важан корак у овом времену, није учињен а да се најпре није добила сагласност Порте или султана лично.¹

Пропадање ондашње босанске државе отпочело је након смрти краља Твртка I (у марту 1391). Каснији краљеви били су слаби и без икаквог значаја. Било их је често, по два у исто време, па су их оружаним сукобима збацивали с престола, прогањали и поново доводили на престо. Од породице Хрватинића на северозападу Босне, потицао је славни Хрвоје, који се помиње од 1380. године. Павловићи, породица Павла Раденовића или Јабланића, држали су Врхбосну (данашње Са-

¹ А. Ивић, *Радослав Павловић велики војвода босански*, Летопис Матице српске, св. V, Нови Сад 1907, 38.

рајево), Прачу, босански Бирач (код Власенице) и рудник Олово. Из породице Косача потицали су војсковођа Влатко Вуковић, познат из првих ратова с Турцима, и његов синовац Сандаљ Хранић (од 1392. и даље).²

Почетком XV века Босна је, како смо видели, још само именом представљала самосталну државу. Али се њени властодршци ни тада нису држали на висини државног задатка. Интриге, мржња и грабљивост, то је било све што их је покретало и руководило у деловању. Историја не може да забележи ниједну личност из овог периода босанске прошлости, која се својим држањем издвајала из овог просека. Пред вратима босанским налазио се велики непријатељ, а њени великаши су му широм отварали сва врата, дозивали га и наводили да слаби и осваја њихову домовину.³

Први ујади Турака на њосед Павла Раденовића и њихово ујлијање у догађаје у Босни

До првих пљачкашких упада турске војске на територију босанске државе, како се зна, дошло је још крајем XIV века. Тако су дубровачке власти 4. јула 1390. године дозволиле власима и Словенима (Србима) под оружјем, да са својим фамилијама и стоком могу да се склоне у Стон и на Пелешац, у страху од надирућих Турака. Реализацију ове активности дубровачко Велико вијеће је поверило Малом вијећу.⁴ Непуну годину дана касније (крајем 1391), турске чете су из Скопља почеле продирати према северозападу, те су децембра исте године опљачкале и неке пограничне области Босне.⁵ Један такав пљачкашки упад турских аскера пресрео је босански великаш Сандаљ Хранић почетком јуна 1396. године. Он је том приликом заробио и неколико турских нападача. А 8. јуна исте године Сандаљ је добио налог краљев-

² Вл. Скарић, *Жуџа и град Борач у Босни*, Сарајево 1932, 9; К. Јиречек - Ј. Радонић, *Историја Срба*, књ. I, Београд 1988, 328-29.

³ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 38.

⁴ *Državni Arhiv u Dubrovniku* (у даљем тексту: DAD), *Reformationes XXVIII*, f. LXXX од 4. VII 1390.

⁵ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, *Летопис Матице српске*, св. II, Нови Сад 1912, 144.

ских власти да ослободи турске заробљенике како се не би изазвао какав већи инцидент.⁶

Током наредне 1397. године и краљ Остоја је позвао Турке да му помогну против претендента на босански престо Твртка II.⁷ А почетком 1398. године упадоше Турци у Босну и опљачкаше је.⁸ У овом упаду на територију Босне јануара 1398. године Турцима је помогао и деспот Стефан Лазаревић, а напад је био извршен по јакој и хладној зими.⁹

Ни кнез Павле Раденовић није спречио Турцима пролазак дубровачкој граници 1399. године.¹⁰ А током исте године у кланцу реке Таре, власи и Турци су опљачкали дубровачки караван натоварен робом.¹¹

Крајем 1412. и почетком 1413. године чете султана Мусе нападе су посед српског деспота Стефана Лазаревића. Том приликом турске формације су упале и у источну Босну, у баштинске поседе породице Павла Раденовића.¹² Непуну годину касније (средином 1414) Турци су поново навалили на Босну, а очекивали су се и на Приморју.¹³ Почетком јула исте године Турци су поново преко Сандаљеве области продрли у долину горњег тока реке Врбаса.¹⁴

Уз помоћ Турака босански краљ Твртко II Котроманић се одржавао у једном делу Босне на власти и отуда проширивао круг својих присталица. Уз њега је био кнез Павле Раденовић и његов син Петар Павловић. Твртко II се није успео учврстити на престолу само уз помоћ Турака и кнеза Павла Раденовића. Била му је неопходна и шира подршка у земљи, али је она изостала из непознатих разлога.¹⁵

Турци су у завађеној Босни помагали једног великаша против другог и тако припремали терен за њено коначно

⁶ N. Jorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades*, Paris 1898, 61.

⁷ В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, Београд 1940, 356.

⁸ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 51.

⁹ В. Ђоровић, *Хисторија Босне*, 397.

¹⁰ F. Miklošić, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii*, Wien 1858, 241-243.

¹¹ *Зборник Константинџина Јиречека I*, Београд 1959; М. Пуцић, *Споменици српски*, св. I, Београд 1858, 22.

¹² Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 144; N. Jorga, *Notes II*, 139.

¹³ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 58; N. Jorga, *Notes II*, 145.

¹⁴ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 58.

¹⁵ P. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, Sarajevo 1981, 70.

освајање. У Босну су све чешће продирале турске чете, а да им се нико није супротстављао.¹⁶

Кад је Хрвоје Вукчић био проглашен за издајника, а угрожен од Угарске од краља Жигмунда, он је јединог савезника нашао у скопском крајишнику Иса-бегу Исаковићу, који је на његов позив упао у Босну у лето 1414. године. Тада је наступио осетан обрт у турско-босанским односима. Краљ Остоја и Сандаљ Хранић били су присиљени да се обавежу на данак султану. Турском победом над угарском војском, вероватно код Добоја, јуна 1415. године био је збрисан угарски, а ојачан турски утицај у Босни. Тај преокрет у земљи, стално растрзаној међусобним сукобима њених великаша, још више је подстакао крваво обрачунавање најутицајнијих велможа и давао Турцима више могућности и прилике да се мешају у унутрашње односе у Босни, јер су их позивали слабији феудалци да би се уз њихову помоћ одржали против својих јачих противника.¹⁷

Године 1415. Босна је поново страдала од навале Турака, и тада су по свој прилици страдале територије кнеза Павла Раденовића.¹⁸ Кнез Павле се због непосредне близине Турака одлучио да не пристане уз Угаре, нити им је пружао икакву помоћ.¹⁹

Током јуна 1415. године турски капетан Зех Мелек боравио је у Босни и одатле продирао на хрватску територију. Он је 16. јуна напустио Босну, где је остала малобројна турска посада. У исто време Иса-бег Исаковић је спремао свој упад у Босну. Сандаљ Хранић се од тог турског напада избавио дајући им не мале поклоне.²⁰

Убрзо после битке код Добоја састали су се, у августу 1415. године код краља Остоје у Сутјесци Сандаљ Хранић и кнез Павле Раденовић, босански великаши који су се међусобно оптуживали за издају. Из писма очевица, дубровачког

¹⁶ *Isto*, 68-9.

¹⁷ К. Лиречек - Ј. Радонић, *Историја Срба I*, 346; В. Ћоровић, *Хисторија Босне*, 410; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1982, 26.

¹⁸ Ј. Радонић, *О кнезу Павлу Раденовићу*, 59; М. Пуцић, *Сјоменици српски I*, 127; Thalloczy-Gelcich, *Diplomatarium relationum Republicae Ragusinae cum Regno Hungariae*, Budapest 1887 (у даљем тексту: *Dipl. rag.*), 247.

¹⁹ М. Пуцић, *Сјоменици српски I*, 127.

²⁰ *Dipl. rag.*, 249-250.

посланика Ивана Гундулића, види се како је једнога дана када је краљ са властелом изјахао, кнез Павле био посечен на једној ливади. Знак за овај поступак дао је Сандаљ лично, а један од његових слуга је одсекао кнезу Павлу главу.²¹

Ни после овог догађаја турски упади на територију Босне нису смањени. Тако је децембра 1415. године дубровачки кнез дозволио босанском великашу Милиши да се пред Турцима који су наступали ка Стону склони у Стон и на Пељешац.²²

Сукоб Сандаља Хранића и наследника Павла Раденовића и мешање Турака у њега

Смрт кнеза Павла Раденовића изазвала је нове сукобе у Босни. Овај догађај је могао остати без тежих последица само под условом да је била потпуно угашена лоза Павловића. Али за кнезом Павлом остадоше два сина: Петар и Радослав. Старији Петар је био присутан, када су му оца убили и зато дубровачки посланик на двору Остојином Иван Гундулић, описујући Павлово убиство, вели, да је кнез Петар одмах после смрти Павлове одведен у Бобовац. Ту је он убрзо ослобођен, али је био у врло лошем стању. За то време војвода Сандаљ Хранић и краљ Остоја су почели са успехом да нападају територију убијеног кнеза Павла Раденовића, те је кнез Петар био принуђен да помишља и на бежање у Дубровник, као што се види из једног касније писаног документа. Уточиште у Дубровнику за кнеза Петра молили су 3. октобра и његова два властелина: Љубиша Богданчић и Вукосав Познановић.²³

У насталој ситуацији браћа Петар и Радослав су се за помоћ обратили Турцима. Ови се радо одазваше њиховој молби и већ 6. новембра јављају Дубровчани угарском краљу

²¹ В. Ђоровић, *Како је војвода Радослав Павловић продавао Дубровчанима Конавље (1423-1427)*, Годишњица Николе Чупића XXXVI, Београд 1927; К. Јиречек - Ј. Радонић, *Историја Срба I*, 347; С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача и његово доба*, Београд 1964, 7.

²² М. Пуцић, *Споменници српски I*, 132.

²³ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 10-11; N. Jorga, *Notes II*, 151; М. Пуцић, *Споменници српски*, 147-148; Р. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 74-81.

Жигмунду да је у Босну упала велика турска сила. Доласком турске помоћи променила се ратна срећа у корист синова Павла Раденовића и одмах у току тог месеца био је положај Сандаљев тако несигуран да је 29. новембра он замолио дубровачко Веће умољених да прими његову жену у свој град ако она буде хтела побећи испред турске опасности. У децембру је била већ толика опасност од Турака, да су се и Дубровчани нашли принуђени, да предузму мере за одбрану Приморја.²⁴

Петар и Радослав, уз помоћ Турака, не само да су спречили расуло својих поседа већ су почели угрожавати и поседе војводе Сандаља Хранића. Ратовање са Сандаљем настављено је и почетком наредне 1416. године. Павловићи су, уз помоћ турских одреда, како смо нагласили, нападали Сандаљеве поседе и на Приморју и тиме наносили штете њиховим трговцима.²⁵

Сукоб двају истакнутих феудалних породица у Босни, Павловића и Косача, попримио је био тако широке размере да је и сам султан Мехмед морао да интервенише у њиховом измирењу. У циљу мирења зарађених страна упутио је султан октобра 1416. године у Босну два своја посланика. На њихову иницијативу сазван је „састанак” на коме је требало да дође до помирења завађених страна. Састанак је одржан без присуства краља Остоје. На њему је краљ био оптужен за убиство кнеза Павла Раденовића па је одлучено да се он „ухвати и свеже”. Заједно с њиме требао је да буде затворен и свезан кнез Драгиша Динчић. За припремљену заверу краљ је сазнао раније, па је успео побећи заједно са Драгишом. Противкраљева страна, пред којом је Остоја морао да бежи, била је у Босни веома јака. Ту страну су подржавали Турци.²⁶

Пред крај 1416. и на самом почетку наредне године Босна је поново захваћена унутрашњим сукобима. То време је прожето новим сукобом у коме су суделовале исте властелинске куће: Павловићи и Косаче. У новонасталој ситуацији, Турци су се врло брзо повукли из Босне због унутрашњих

²⁴ N. Jorga, *Notes II*, 151; М. Пуцић, *Споменици српски I*, 147-148; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 10-11.

²⁵ Р. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 74-81.

²⁶ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 10-11; М. Пуцић, *Споменици српски I*, 134; Р. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 74-81.

сукоба у њиховој земљи. У новим политичким заплетима у Босни краљ Остоја се врло добро снашао. Измирио се са Павловићима и стао на њихову страну у борби против војводе Сандаља. Пред крај 1416. године, он се поново домогао краљевског трона у Босни, а Дубровчани су му 20. новембра те године платили светодимитарски доходак у висини од 2.000 перпера. Почетком децембра 1416. године још су беснеле поједине турске чете по босанском земљишту, али их одмах затим потпуно нестаје из Босне, јер 25. децембра пишу Дубровчани угарском краљу Жигмунду да у Босни нема више турске војске.²⁷

Наставак сукоба у Босни између Косача и Павловића дао је повода Турцима да се поново умешају у њих. Из једне белешке Дубровачког већа од 26. октобра 1418. године види се, да су Турци тада поново били дошли у Босну, али о тој њиховој конкретној акцији ништа није познато.²⁸ До њиховог масовнијег уплитања у сукобе у Босни дошло је почетком јуна 1420. године. Тада су они у Босну дошли на позив војводе Сандаља Хранића. Наиме, желећи да се освети Павловићима, војвода Сандаљ у то време на Порти оптужи кнеза Петра Павловића за издају. Скопски крајишник Иса-бег напао је јануара те године поседе Петра Павловића и краља Стјепана Остојића. Упад Турака унео је нову пометњу међу босанске великаше. Неки од њих су били принуђени да траже заштиту у граду под Срђем. И краљу Стјепану Остојићу понудили су Дубровчани да се, у случају потребе, склони у Стон.²⁹

Краљ босански, војвода Петар Павловић и његова властела уплашише се од турске војске и предложише мере за све евентуалности. Кнез Гргур Вукосава Николића, племић краља босанског, моли већ 1. фебруара Дубровчане за дозволу да може са својом фамилијом побећи на дубровачко земљиште. Сандаљу није било мило што Дубровчани штите

²⁷ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 12; N. Jorga, *Notes II*, 154. У овом сукобу отели су Павловићи од Сандаља Драчевицу и Конавле, те му тако одсекли везу са Приморјем. О освајању Конавала имамо сведочанство и код Јорге на стр. 170, где стоји: „у време, кад је Петар Павловић био господар над читавим Конављем”. Не може се само утврдити, да ли је ово освајање извршено током 1416. или почетком 1417. године (М. Пуцић, *Сјоменици српски I*, XVIII; N. Jorga, *Notes II*, 170).

²⁸ N. Jorga, *Notes II*, 165; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 13.

²⁹ Том приликом је његов посланик од Дубровчана наплатио стонски доходак. (P. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 74-81).

његове непријатеље, па им је то и саопштио, и они су му се 16. фебруара извинили „што су дали кнезу Гргуру пребивалиште”³⁰

Турци су у први мах штитили земљу Петра Павловића и ударили су само на државу краља босанског, по којој су немилосрдно пустошили и харали где год су стигли. Но Сандаљ је силно журио да овлада земљом Петра Павловића, па је настојао код Турака да ови што пре ударе на Петрову територију. Стога је у Петровој земљи из дана у дан расла опасност од нове турске офанзиве. Његова је властела већ увелико рачунала са могућношћу да ће Турци убрзо напасти на њих, па 23. фебруара кнез Радич Петровић, а дан касније и кнез Вукосав, траже дозволу од Дубровчана да, у том случају, могу побећи код њих.³¹

Настојање Сандаљево да придобије турског заповедника Иса-бега Исаковића и да нападне на војводу Петра уродило је убрзо плодом. Турци ударише на Петра, који том приликом би побеђен и убијен. Његова се смрт догодила крајем марта 1420. године, јер већ 31. марта шаљу Дубровчани посланство војводи Радославу, а 1. априла закључује дубровачко веће да пише краљу Стјепану Остоји и краљици босанској и изјаве саучешће због смрти војводе Петра, заложивши се и овом приликом за мир са Сандаљем.³²

Радослав Павловић и Турци

У историји Босне током прве половине XV века важну улогу има и војвода Радослав Павловић. У свом роду показује нам се овај босански великаш као превртљива и безобзирна природа, пун енергије, прегалаштва и лукавства. Али, идеје које су га руководиле, нису се ни по чему разликовале од идеја осталих босанских великаша тога времена. Понашање његово према Турцима било је кратковидо. Огромну опасност, која је претила с те стране, ни он није увиђао, него

³⁰ М. Пуцић, *Споменици српски I*, 147; N. Jorga, *Notes II*, 170.

³¹ N. Jorga, *Notes II*, 189; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 15-18; P. Živković, *Tvrsko II Tvrković*, 74-81.

³² N. Jorga, *Notes II*, 189; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 15-18.

је у својој заслепљености много помогао да се турска власт учврсти у Босни и да државна моћ ослаби.³³

Војвода Радослав Павловић је, како је већ речено, био млађи син Павла Раденовића, а унук кнеза Радина Јабланића. На породичном имању између река Босне и Дрине, било је главно место Бинач, недалеко од Власенице у борачкој жупи. Осим овог града поседовала је фамилија Павловића у горњој или правој Босни још и ова значајнија места: Олово, поред кога су били рудници олова, Прача, знаменито трговачко место, поред кога и данас постоји град Павловац, саграђен још од стране кнеза Павла Раденовића, Добрун, Устиколина на реци Дрини испод данашњег Србиња, а може бити и Врхбосне садашње Сарајево. На северу се посед Павловића граничи са Сребреником у Усори. Осим овога, наследство је Радослав Павловић још и имање на југу које је обухватало три жупе: Требињску, Врм и Бањане и половину Жупе конављанске. На том поседу су била важнија места: Требиње, Билећа, Клобуче, Врм, Соко и Љута. Ова два посуда су била, негде јаче а негде слабије, одељена један од другог поседом фамилије Косача.³⁴

Преузевши сву власт над поседом породице Павловића Радослав је одмах показао жељу да освети свога брата. Зато су постојали сви услови да се ранија непријатељства његове породице и Косача даље наставе. Почетком јуна 1420. године покушао је Сандаљ у ту сврху купити оружје у Дубровнику. Са своје стране, пак, Дубровчани су покушали да измире завађене стране. Писали су краљу Стјепану Остојићу, војводи Сандаљу и Радославу Павловићу упозоравајући их на опасности које могу проистећи из њихових међусобних сукоба. Међутим, ова настојања остала су без нарочитих резултата, јер је њихов међусобни сукоб настављен све до октобра 1420. године.³⁵

О даљим акцијама војводе Радослава и кнеза Сандаља Хранића мало се зна. Изгледа да је од октобра месеца те године Радослав започео политику помирења. То се позитивно одразило и на Твртка II, јер га је за законитог краља у Босни

³³ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 8; М. Пуцић, *Споменици српски I*, 32.

³⁴ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 8.

³⁵ Р. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 74-81.

признао и војвода Радослав. Склопљено примирје је једино оставило негативног трага на другог краљевског претендента Стјепана Остојића, који је тим чином изгубио своје последње упориште. Мора се нагласити, да је Радослав променом свог политичког курса настојао да не изазове на себе срџбу Турака, јер нема нигде помена о евентуалном његовом сукобу с њима после смрти брата му Петра. Штавише, Радослав је и даље избегавао и сукоб с војводом Сандаљем Хранићем, задовољавајући се једино освајањем Конавала. Оваквим поступком обележио је кнез Радослав Павловић и правац своје даље спољне политике: понизност и мир по сваку цену с Турцима, избегавање сукоба са Сандаљем и непријатељско држање према Дубровнику.³⁶

Измирење зараћених страна настојали су да искористе Дубровчани за куповину и друге половине Конавала, власништва Радослава Павловића. Обновили су преговоре што су их одраније започели с његовим братом Петром, а почетком новембра 1420. године упутили су поклицаре војводи Радославу, краљу Твртку II и војводи Сандаљу Хранићу. Проблем је био у томе што, иако је Радослав Дубровчанима био потврдио Сандаљев део Конавала, они су имали доста муке да запоседну ту територију. Највише потешкоћа Дубровчани су имали око тврђаве Соко, коју им је оспоравао и турски заповедник Иса-бег Исаковић. Зато су морали затражити и посредовање Твртка II, па су га зато неретко обасипали вредним поклонима. На Твртков двор упутили су двојицу својих посланика да га моле да им помогне својим посредовањем код турског крајишника Иса-бега. Одлазак дубровачких посланика је морао бити одложен за 3. децембар исте године, али се не зна из којих разлога. Како им није успело са овим посланством, морали су Дубровчани краљу Твртку II послати и ново. Молили су га да за њих посредује код Иса-бега да би им овај дао сагласност на тврђаву Соко. Са информацијама добијеним на краљевом двору двојица дубровачких поклицара требало је да упознају и кнеза Радослава. Дубровачко веће их је 9. децембра упозоравало да буду „врло трезвени кад ће ићи да виде Радослава”.³⁷

³⁶ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 15-18.

³⁷ Р. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 74-81; N. Jorga, *Notes II*, 129.

Турски султан је био заокупљен унутрашњим немирима који су потресали његово царство. Због тога је био присиљен да из Босне повуче своје одреде. То је донекле омогућило консолидацију унутрашњих прилика у Босни. Војвода Сандаљ Хранић, који је до тада признавао турску превласт, признао је Твртка II као јединог господара Босне. Најновије повлачење Турака из Босне утицало је и на држање самог Радослава Павловића. Након што је изгубио Турке као савезнике и заштитнике, морао је преко Дубровника да затражи измирење са Сандаљем. Дао им је нека обећања и концесије у колико га успеју помирити с Косачом. Потврдио им је том приликом раније купљени део Конавала, али је, нешто касније, када су им односи дошли у кризу, како смо већ истакли, опозвао ту повељу.³⁸

У ово доба (1421) угарски краљ Жигмунд борио се против Хусита и заносио се плановима о унији римокатоличке са грчкоисточном црквом и савезом европских сила против Турака, те није успевао да обраћа већу пажњу приликама у Босни. Великаши босански немајући више ослоња код ових спољашњих фактора, сложише се да признају Твртка II за свог господара. Овај владар, сталоживши искуства из времена ратовања и изгнанства, желео је сада да излечи ране нанесене земљи претходним ратом. Стога је сазвао, чим се учврстио на престолу, државни сабор (станак), да се на њему посаветује са великашима о предстојећим државним потребама.³⁹

У другој половини 1423. године односи краља Твртка II и босанских феудалаца још су постали приснији. Разлоге томе треба тражити, између осталог, и у заједничкој опасности која им је поново долазила од Турака. Они су, у међувремену обновили нападе на Босну, претећи на тај начин и краљу Твртку II и феудалцима. Почетком августа те године обавестио је дубровачки посланик своју владу да су се Турци, након извршених пљачки, повукли из Босне.⁴⁰

Из садржаја једног писма дубровачких посланика на двору Твртка II сазнајемо да су Турци и током 1428. године

³⁸ P. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 82.

³⁹ N. Jorga, *Notes II*, 200.

⁴⁰ P. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 105.

прошли кроз Босну. Посланици су о томе обавестили своју владу у Дубровнику, упозоривши је да турски војвода Иса-бег нимало није наклоњен Дубровачкој Републици. Није искључено да је неко од босанских достојанственика поново позвао Турке у Босну. Најпре ће бити да је то учинио војвода Радослав Павловић, који је већ тада правио одређене непријатности Дубровчанима око Конавала. Никаквих других вести о тадашњем боравку Турака у Босни немамо. Знало се да су они све чешће били гости босанске краљевине и да су све време били тамо присутни.⁴¹

Турци, који су од последњих упада држали неколико босанских градова у својим рукама, настојали су, да заваде босанске великаше са Дубровчанима, захтевајући од ових последњих неке трибуте, који су припадали Босанцима. Стога су Радослав Павловић и Сандаљ Хранић у марту 1429. године послали своје посланике у Дубровник да још једном прегледају и потврде своје уговоре. У току тог месеца решило је Веће умољених да пошаље посланство и поклоне овим војводама и посланицима да их упозоре на опасност која им прети од Турака и да их опомену на мир и слогу. Али ове опомене разборитих Дубровчана остадоше без резултата, јер већ идуће године отпоче Радослав рат против њих.⁴²

Најважнији задатак турских пограничних заповедника био је да сеју раздор међу хришћанским владарима, да онемогуће стварање већих јединица, те да на тај начин припреме земљиште за освајање. Дубровчани су то одмах осетили. Њихови посланици код Сандаља Хранића и Радослава Павловића добили беху, 1429. године, налог да кажу господи како погранични заповедник Иса-бег непрестано ради на развијању неслоге међу великашима у Босни.⁴³

Почетком 1430. године отпочела је Дубровачка Република копати јарак око града Цавтата са циљем да га одсече од копна. Њен сусед војвода Радослав Павловић, који се љуто кајао што је уступио Дубровнику плодно Конавле, искористи ову прилику да оружјем врати раније продату жупу. Око 20. априла пошаље он своје посланике у Дубровник, да протест-

⁴¹ *Isto*, 122.

⁴² N. Jorga, *Notes II*, 32; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 32.

⁴³ N. Jorga, *Notes II*, 249; К. Јиречек - Ј. Радонић, *Историја Срба I*, 312.

вују против утврђивања, прокопавања и зидања градова, јер је он дао Републици земљу, али није дозвољавао зидање градова на њој. Дубровчани дочекаше посланике врло лепо, и одговорише им учтиво и благо, али се ови ипак вратише одмах сутрадан у Требиње. На то изда Радослав заповест да се нападне дубровачка територија, и 26. априла нападне његова војска на Љуту, дубровачку територију у Конавлима, убивши племића Ивана Лампру Цријевића, опустошише земљу Брено и одведоше много тамошњег народа у ропство.⁴⁴

Дубровчани невољно примише бачену им ратну рукавицу. И 29. априла 1430. године одлучи дубровачко веће да пошаље посланике угарском краљу Жигмунду, Твртку II и Сандаљу Хранићу. Веће је исто било одлучило да се слично посланство пошаље и турском султану, са молбом да овај забрани Радославу Павловићу да даље напада на Дубровник.⁴⁵

У насталој ситуацији ни Радослав није седео скрштених руку. Да би задобио подршку турског султана за своју ствар, послао му је посланике, а код краља босанског и Сандаља се преко својих посланика непрестано извињавао и обећавао да ће пристати на мир.⁴⁶ Радослав је 11. маја од султана тражио и помоћ у војсци. То је био разлог да је угарски краљ Жигмунд од деспота Ђурђа Бранковића молио да султану пошаље посланство које би од турског суверена тражило да таква помоћ не буде одобрена.⁴⁷

Крајем маја 1430. године упутили су Дубровчани у Босну ново посланство. Оно је одмах по доласку на Твртков двор обавестило владу о држању и расположењу краља у погледу њихових интереса. Краљ Твртко II се још држао резервисано и није знао којој страни у сукобу да се приволи. Посредством поклисара Николе Растића, он је обавестио Дубровчане да је војвода Радослав на Порту упутио своје људе да тамо траже помоћ и подршку. Уз захвалност на овим

⁴⁴ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 24-38.

⁴⁵ Посланик код Жигмунда донео је писмо од Републике у коме се краљ моли да пошаље посланство краљу босанском, војводи Сандаљу и деспоту Ђурђу Бранковићу и да их наговори да се заузму за дубровачку ствар. У исти мах и са истим садржајем је понео Angelo de Махи писмо за палатина угарског Николу Горјанског, за грофа темишварског Стефана Розганија и за бана у Усори грофа Матију Ковинског. (А. Ивић, *Радослав Павловић*, 24-38).

⁴⁶ N. Jorga, *Notes II*, 367.

⁴⁷ DAD, *Lett. di Lev.*, CXXXI, 164-164', 295' - 96, 206 - 7'; N. Jorga, *Notes II*, 272-273.

информацијама, Дубровчани су га обавестили да су још раније знали о одласку Радосављевог посланика на Порту. Остоја Паштровић је тамо обилазио султанов двор молећи га да нападне краља Твртка и војводу Сандаља, како су то Дубровчани истицали у одговору босанском краљу. Краљ Твртко је почетком јуна 1430. године војводи Радославу упутио тројицу посланика (двојицу патарена и Иваниша Гојсића). Ови су Радославу пренели краљеве прекоре због почињених злодела. Међутим, Дубровчани нису били задовољни само са упућивањем прекора Радославу. Мислили су да би много већа потреба и корист била од стварања савеза за рат против непопушног Радослава Павловића.⁴⁸

Лига против војводе Радослава Павловића, на којој су Дубровчани толико радили, није могла да се оствари. Босански великаши нису могли међу собом да се договоре, и сваки се бојао, да ће бити од другог преварен, а плашили су се и султана, јер је Радослав био његов савезник и имао је много пријатеља на порти. Упркос овакве ситуације, рад на стварању лиге против Радослава Павловића настављен је и током наредних месеци. Сандаљ је захтевао да краља Твртка II искључе из лиге, али Дубровчани нису хтели да на то пристану. У међувремену се и Радослав спремао да на адекватан начин одговори лиги ако би се она остварила. С једне стране је тражио савез са Млечанима а с друге је хтео, да помоћу својих пријатеља Турака, доведе у Босну неког претендента на престо босански и да на тај начин потисне краља Твртка II. У исто време је преко свог посланика Остоје Паштровића ревносно нападао Дубровчане, а нарочито њиховог кнеза у Конавлима, код султана и тврдио, да је он њима продао само Конавла, а не и град Соко.⁴⁹

За време читавог овог рата отимали су се на султановом двору о његову наклоност подједнако и Радослав и Дубровник. Обе стране су у ту сврху немилице просипале поклоне и у новцу и у другим стварима, али су тиме, очигледно, слабиле утицај једна другој. Осим тога и много се неистине

⁴⁸ Р. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 144-45; С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача*, 7-8; К. Јиречек - Ј. Радонић, *Историја Срба I*, 358-359.

⁴⁹ К. Јиречек - Ј. Радонић, *Историја Срба I*, 358-359; С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача*, 7-8; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 24-38.

износило о противничкој страни. То су нарочито често чинили представници Радослава Павловића, па султан, да би се тачно обавестио о продаји Конавала, посла у Дубровник једног свог посланика. Он је до одредишта стигао 20. августа 1430. године и Република, у присуству његовом, те посланика Сандаљевог и Радослављевог представника Санка, даде да се прочитају све повеље о продаји Конавала и града Сокола. Изасланик турски се на тај начин уверио да је Радослављев представник на султановом двору неискрено и неистинито приказивао многе ствари.⁵⁰

Већ дуже време била су ослабила и ратна дејства између снага Радослава Павловића и Дубровчана. У таквој ситуацији султанов изасланик у Дубровнику забрани потпуно даља непријатељства и прогласи примирје између зараћених страна на основу *status quo*-а. Ово примирје морао је, иако нерадо, потврдити и Радослављев посланик Санко.⁵¹

У условима склопљеног примирја Дубровчани су могли да се још упорније ангажују на стварању оружане лиге против војводе Радослава Павловића. Одлучено је било да на име трошкова око лиге краљ Твртко упише 40.000 дуката, Дубровчани 20.000, а војвода Сандаљ Хранић 10.000 дуката. Сматрано је да је ова сума довољна да се на Порти купе поседи Радослава Павловића. Овом приликом Дубровчани су још једном обновили захтеве да им се доделе Требиње и Луг у виду одштете, као и то да се породица Љубибратића протера из Хума.⁵²

На овај начин, решење читавог спора је било пренесено на двор султана Мурата II. Зато почетком септембра 1430. године отпремише Дубровчани једно посланство са великим поклонима за султана и везире. Посланицима Петру Лукаревићу и Ђорђу Гучетићу даде Веће умољених 13. септембра инструкцију да пре свега објасне како је Дубровник дошао до Конавала и како их је Радослав неоправдано напао. Зато је Дубровник од војводе тражио одштету, у висини од 50.000 дуката. Осим тога, именовани посланици су имали да траже

⁵⁰ N. Jorga, *Notes II*, 279; P. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 144-145; A. Ивић, *Радослав Павловић*, 24-38.

⁵¹ A. Ивић, *Радослав Павловић*, 24-38.

⁵² P. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 146.

од султана да се Дубровчанима уступи од поседа војводе Радослава Павловића Врм са Клобуком, Билећа и његове жупе и Требиње с Лугом. За ово су Дубровчани били спремни платити султану 20.000 дуката, а буде ли тражио, били су спремни да му обећају и плаћање годишњег трибута у висини од 600 перпера, јер су толико плаћали и Радославу. А ако Турци не пристану на овакав захтев, дубровачки посланици су требали оставити по страни Билећу и тражити само Врм, Клобук и Требиње с Лугом. Султана је требало упозорити, да су тражени крајеви Дубровнику неопходни и да су раније њему и припадали. Ако султан Мурат II не буде спреман да прихвати ове последње дубровачке захтеве, требало је од турске стране тражити само Требиње с Лугом.⁵³

У исто време и војвода Радослав Павловић је свог посланика Остоју Паштровића послао на султанов двор, исто са великим поклонима за султана и везире. Остоја је са собом понео још једну повељу којом је доказивао да је Радослав продао Дубровчанима само Конавле, а не и град Соко. Али су и сами везири, упоређујући писма и печате на њима, лако уочили да је та повеља подметнута. Видевши да му превара није прошла, Остоја изјави да Радослав хоће мир са Дубровчанима. На ово, одлуче везири да се пошаље обема зараћеним странама, као и Сандаљу Хранићу, Хазнадар Алија, изасланик турски, са задатком да детаљно испита читаву аферу.⁵⁴

Именовани турски субаша је у Дубровник стигао почетком фебруара 1431. године. Он је био видно нерасположен што и Радосављеви поклицари нису убрзо стигли у град под Срђем. Субаша хазнадар Алија је потом 21. фебруара отишао у Конавле да опомене тамошње становнике да буду верни Дубровнику. Занимала га је и детаљна информација представника дубровачке владе о лиги која је била склопљена између Сандаља, Радослава Павловића и других босанских великаша против краља Твртка II.⁵⁵ Само дан касније, у Дубровник су пред Портини изасланика стигли и поклицари

⁵³ N. Jorga, *Notes II*, 289; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 24-38; Р. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 146.

⁵⁴ N. Jorga, *Notes II*, 289; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 32.

⁵⁵ После Дубровника турски субаша је требао да иде и на двор Радослава Павловића. (N. Jorga, *Notes II*, 289).

Радослава Павловића, Остоја Паштровић и кнез Будисав Богавчић.⁵⁶

Пред Али-бегом, угарским послаником Стефаном Vizchelijem, Сандаљевим Прибисавом Павловићем и пред посланицима Радослава Павловића прочитане су све повеље које су се односиле на територију Конавала. На тај начин, Радосављеви посланици су се нашли у врло незгодном положају, јер су морали признати истинитост повеље и пристати у име свог господара да се склопи мир. Том приликом, Дубровчани су захтевали и одштету у висини од 60.000 дуката, на шта посланици изјавише да војвода Радослав не може платити тражени износ „јер је он сиромах”. На такав одговор дубровачко Веће умољених затражи да им се, у том случају, уступи један део војводиног земљишта. Уследио је одговор Радослављевих посланика да за ту тачку немају никаквих инструкција од свог господара, те не свршивши ништа, вратише се у Требиње.⁵⁷

Да би одлуке биле донесене у њихову корист, Радослављеви посланици нарочито Остоја Паштровић, настојали су да поткупе турску делегацију. Нарочито су богато наградили хазнадара Али-бега. Дали су му у новцу и у драгоценостима око 600 дуката и обећали да ће му дати још 1.000 дуката ако се на султановом двору буду заузели за њих.⁵⁸

На овај начин је читав проблем још једном премештен на Порту. Зато су Дубровчани своје посланике у Цариграду 22. фебруара 1431. године овластили да наставе преговоре са тамошњим турским достојанственицима. Од турских власти је најпре требало захтевати да се Дубровчанима уступи Билећа, Врм и Требиње, и ако велики везир Мехмед-бег наговори султана на ово, посланици су му могли обећати 2.500 дуката. Но не постигну ли ово, Билећу су могли оставити, али Клобук не, јер је он „био гнездо разбојника”. Не добију ли Клобук, требало је да дубровачки посланици од султана траже дозволу да га разоре. Главни циљ је био Требиње с Лугом. За њихово добијање дубровачки посланици су султану могли обећати годишњи порез од 500 дуката. Ако Турци не

⁵⁶ N. Jorga, *Notes II*, 22.

⁵⁷ N. Jorga, *Notes II*, 293; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 34.

⁵⁸ N. Jorga, *Notes II*, 293. и 297.

пристану на све ове захтеве, требало је да дубровачки посланици у Цариграду траже да им се уступи бар 7 конављанских села са по 50 кућа и то: Главска, Бијела, Сополштница, Гребени, Бобовиште, Ускопје и Сазула, те прогон дубровачког непријатеља Љубобратића и његове породице. За ово решење су могли понудити 3.000 а за друго 2.000 дуката.⁵⁹

Само што је из Дубровника отишао хазнадар Али-бег, упадоше на дубровачку територију чете војводе Радослава Павловића и опљачкаше је. Дубровачко Веће умољених се на овај поступак босанског великаша, почетком марта 1431. године, жалило војводи Сандаљу Хранићу, упозорењем да је њиме нарушен тек склопљени мир. У исто време (10. марта) тражила је Република од Ивана Гундулића, свог посланика код Сандаља, извештај о савезу који је био склопљен између Сандаља, Радослава и још неких босанских великаша.⁶⁰

У међувремену је и угарски краљ Жигмунд био послао свог новог посланика султану да се заузме код њега да Дубровчани добију тражену одштету од Радослава. Ангажовањем угарског посланика на Порти Бенедикта Фулка, Дубровчанима је коначно пошло за руком, да добију од султана повељу којом им се за годишњи порез од 500 дуката потврђује даље држање Конавала и поклањају им се још и Требиње, Врм и Клобук. Понесени оваквом одлуком, Дубровчани су одмах затражили од султана да пошаље раније поманутог хазнадара Али-бега војводи Радославу Павловићу да му он лично достави последњу султанову одлуку. И ова дубровачка молба је била прихваћена, па су заједно са Али-бегом из Једрена у Дубровник кренули и дубровачки посланици.⁶¹

Радослав ипак не испуни султаново наређење, већ покуша да осујети најновији дубровачко-турски споразум. Он босанском краљу Твртку II јави да су Турци уступили Дубровчанима земљу која припада босанској круни и тиме га придобили на своју страну. Истовремено Радослав у Цариград још једном посла Остоју Паштровића са 15.000 дуката да

⁵⁹ N. Jorga, *Notes II*, 293, А. Ивић, *Радослав Павловић*, 335.

⁶⁰ N. Jorga, *Notes II*, 289.

⁶¹ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 34; К. Јиречек - Ј. Радонић, *Историја Срба I*, 358-359.

саопшти Турцима да је Клобук знаменита тврђава и да је Дубровчани не узимају за себе већ за свог суграђанина грофа Матију Таловца, жупана ковинског, заповедника угарске војске и заклетог непријатеља турског.⁶²

Дубровчани су одмах сазнали за последње маневре војводе Радослава. Зато издадоше налог својим посланицима, који су се враћали из Једрена кући, да се један од њих одмах врати назад на Порту. Коцком је одређен Петар Лукаревић. Њему Дубровчани 23. јула 1431. године дадоше задатак да од султана тражи војну интервенцију против Радослава Павловића, а да ту иницијативу потпомогну и војска крајишког заповедника Иса-бега Исаковића и формације босанског краља и војводе Сандаља Хранића.⁶³

Међутим, Лукаревић се на путу изненада разболео и кад је стигао у Једрене, затече неочекивану ситуацију. Турци су у свему подржавали Радосављеве ставове. На то Дубровчани 9. октобра послаше Лукаревићу писану поруку да пренесе везирима и султану да Клобук није никаква знаменита тврђава већ једно обично мало месташце и да Дубровчани немају обичај „да оно што добију, другима поклањају”. Али, посланик Петар Лукаревић не изврши овај налог, јер га је смрт затекла још у Једрену, о чему вест у Дубровник стиже 3. новембра.⁶⁴

Дубровчани су се одмах снашли, и првих дана месеца децембра Веће умољених је изабрало Матију Крозија и Марина Ђорђевића и послало их на султанов двор са јасним налогом и новим поклонима за султана и везире. Требало је да се изабрани посланици турским властима још једном пожале на војводу Радослава, који не поштује примирје и који је одбио да им уступи раније наведене жупе, и ако је тако било да одлучи султан лично. Требало је да они на Порти још једном замоле да сам султан нареди Иса-бегу, краљу Твртку II и Сандаљу да војно интервенишу у насталом спору.⁶⁵

Било је јасно да Турци нису били вољни да уваже последње дубровачке захтеве, па су настојали свим силама да

⁶² К. Лиречек - Ј. Радонић, *Историја Срба I*, 359-359.

⁶³ И овог пута је Лукаревић од дубровачких власти добио велике поклоне и за везире. (N. Jorga, *Notes II*, 295).

⁶⁴ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 35.

⁶⁵ N. Jorga, *Notes II*, 303; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 35.

придобију на своју страну босанског краља Твртка II који им је раније нудио своје посредовање. Али ни на овој страни Дубровчанима ствари нису ишле лако, јер се краљ одлучно био ставио на страну војводе Радослава.⁶⁶

У преписци од 19. јануара до 23. фебруара 1432. године дубровачка влада је босанском краљу предлагала да се између сукобљених страна склопи мир под условом да се Републици надокнади сва ратна штета. Радослав енергично одби овакав услов, па краљ предложи примирје по систему *status quo*, без икакве одштете, уз међусобну размену заробљеника. Дубровчани 1. марта одбише овакав предлог, захтевом да им се уступи Требиње са Лугом или само Требиње до реке Требишњице. Веће умољених истовремено обелодани да зна, да је Радослав поклонио султану 15.000 дуката и толико везирима, уз напомену да и Дубровник може толико дати, за придобијање подршке званичне Турске.⁶⁷

Босански краљ Твртко II није имао времена да посредује у преговорима између Дубровника и војводе Радослава Павловића, с обзиром на то да му је запретила опасност од Турака са истока. Крајем марта 1432. године у Босну се сручила турска војска са око 3.000 војника, на челу са крајишником Иса-бегом. Продирући у Хрватску до Лике и у околину Задра, почела је она да пљачка и по босанском краљевству. У таквим условима, престао се краљ Твртко II занимати и за сукоб војводе Радослава и Дубровчана. Протекло је доста времена а да није дао никакав одговор Дубровчанима на њихове горе наведене предлоге, које су ови нудили као услов за измирење с Радославом. У Дубровнику се сазнало да је војвода Радослав покушао код краља да добије још један зајам на 15.000 дуката како би измирио своје обавезе према Турцима. Краљ му овај пут није могао удовољити, што је видно утицало на расположење војводе Радослава, који је запретио да ће Турцима, у противном, морати предати две своје тврђаве, или с Дубровчанима склопити мир под онаквим условима какве они буду условили. Чим је сазнала за изјаву Радослава Павловића, дубровачка влада је одмах наложила сво-

⁶⁶ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 35.

⁶⁷ На крају су Дубровчани још једном тражили да се Радивоје Љубибратић коначно прогна са дубровачке грнице. (N. Jorga, *Notes II*, 305-306).

неизбрисиви траг. Уз помоћ њега учинили су Турци један видан корак више у освајању читаве Босне.⁷²

После склапања уговора о миру између Радослава и Дубровчана, букнуо је рат на другој страни. Деспот Ђурађ Бранковић нападе крајем 1432. године, како смо већ истакли, на територију босанског краља Твртка II, највероватније, због старих размирица око Сребренице. Зна се да су се током овог рата у Босни поново појавили Турци. Њих је предводио кнез Радивој, син краља Остоје, намеравајући, да уз помоћ Турака збаци с престола краља Твртка II и сам се попе на босански престо. Не зна се поуздано да ли су ови турски одреди деловали заједно са одредима деспота Ђурђа, али је сигурно да су у први мах и Сандаљ Хранић и Радослав Павловић били уз краља Твртка II, да би мало после тога, како смо истакли, видно променили своје држање према зараћеним странама.⁷³

У јесен 1434. Турци су се потпуно повукли из Босне, па је у пролеће наредне 1435. године у Босни било мирно „највише зато што у њој нема никаквих турских трупа”, како су јављали Дубровчани. Међутим, још исте године Турци су, на позив Стјепана Вукчића Косаче, наследника тек преминулог стрица Сандаља Хранића, опет дошли у Босну. Наиме, видевши да неће моћи мирним путем да се носи са својим противником Радославом Павловићем, Стјепан Вукчић се обратио својим пријатељима Турцима који су Радослава већ дуже време нерадо гледали, по свој прилици, због његовог пријатељства са краљем Твртком II. О томе су Дубровчани 30. августа 1435. године информисали угарског краља Жигмунда. Са турским трупама, којима је на челу био војвода Барак, син Иса-бега, и са својом војском, нападе Стјепан на Требињску жупу и поче рушити и робити села око Требиња, те поданици војводе Радослава почеше да беже и да се спасавају на дубровачкој територији. Бојећи се Стјепанове освете дубровачко Веће умољених је 23. октобра забранило даљи прелазак бегунаца на своју територију, а биле су предузете и

⁷² А. Ивић, *Радослав Павловић*, 36; В. Ђоровић, *Деспоти Ђурађ Бранковић према Конављанском рају (1430 до 1432)*, Глас САНУ СХI, Београд 1929, 6-9; К. Лиречек - Ј. Радонић, *Историја Срба I*, 358-359.

⁷³ N. Jorga, *Notes II*, 315, 318.

друге неопходне мере предострожности за евентуални турски напад на Стон.⁷⁴

За све ово време у Босни је још трајао сукоб двојице њених војвода – Стјепана Вукчића Косаче и Радослава Павловића. Дуго је преовладавало мишљење у историографији да је сукоб трајао непрестано од 1439. године. Извори Дубровачког архива говоре да су се супарници током 1436. године привремено измирили. Такво стање је потрајало до друге половине 1436. године, када су сукоби поново настављени.

Војска Стјепана Вукчића Косаче заузела је током рата Требиње и целу Жупу требињску, јер се 7. марта 1438. године Дубровчани жале на нове царине у Требињу. После заузимања Требиња, нападне херцегова војска и Клобук, па се крајем маја исте године у логору у Клобуку налазио и сам Стјепан.⁷⁵ Војвода Радослав Павловић се сада нашао у врло незгодном положају. Остављен од свог дотадашњег пријатеља Твртка II, а завађен са својим некадашњим пријатељима Турцима, морао је да се брани и од Стјепана и од турских одреда. Срећа је његова била у томе што су и Стјепанови напади на његове преостале поседе почели да слабе, али су турски напади на северне поседе породице Павловића и даље настављени.⁷⁶

Почетком 1439. године обновио је Стјепан нападе на територију Радослава Павловића. У тим нападима су му у помоћ дошле многе турске чете, од којих је у опасности била и сама Сандаљева територија, те један његов војвода потражи пребивалиште у Дубровачкој Републици због опасности од Турака.⁷⁷

Земља војводе Радослава Павловића јако је страдала у овом рату. Најпре је изгубила добар део свога поседа, потрошено је много новца, а сам се завадио са дотадашњим савезницима Турцима. Неуспешним ратним операцијама сломљена

⁷⁴ N. Jorga, *Notes II*, 397; М. Динић, *Земље херцега св. Саве*, Београд 1940, 220; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 27; Г. Елезовић, *Турски сјоменици*, књ. I, св. I, Београд 1940, 596; С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача*, 13; *Dipl. rag.*, 395 od 24. VIII 1435.

⁷⁵ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 38-39.

⁷⁶ N. Jorga, *Notes II*, 355; Љ. Стојановић, *Стјепан Вукчић I*, Глас Српске краљевске академије, бр. XXVIII, 13.

⁷⁷ N. Jorga, *Notes II*, 377; А. Ивић, *Радослав Павловић*, 38.

му је моћ у толикој мери да је породица Павловића престала даље да буде засебан политички фактор.⁷⁸

У ствари, јадан је у то време био положај читаве Босне. Моћна држава Твртка I налазила се у рушевинама. У Врхбосни, срцу босанске државе, угнездили су се били Турци и укључивали су се у сваку задјевицу и неслогу избезумљених великаша, пљачкали и одводили у робље становнике босанске. На истоку државе управљао је војвода Радослав Павловић остацима свога поседа после поледњег рата. Јужни и југозападни део краљевине држао је Стјепан Вукчић Косача, док су остали њени делови били под управом краља босанског.⁷⁹

Дубровчани су и у таквим условима покушавали да умире зараћене стране у Босни. Упутили су писмо војводи Стјепану и указивали му на неопходност његовог измирења с Радославом Павловићем, али су сви ти њихови напори били узалудни. Сукоби двојице војвода дали су још један повод Турцима да интервенишу у Босни. Овога пута они су то учинили у корист војводе Радослава. Турски заповедник Али-бег се марта 1439. године налазио у Босни, у Врхбосни или Ходидједу, у крајевима које му је султан дао на држање и чување. Турско савезништво је војводи Радославу донело извесну превагу над супарником. Њихово присуство је истовремено задао много главобоље и краљу Твртку II. Он је био у ситуацији да само посматра како Турци запоседају део по део његове краљевине. Они су били непремостиви фактор и у решавању свих унутрашњих проблема босанске државе, и то наочиглед краља. А колико је био ослабио његов утицај у држави, сведочи и податак да су се Дубровчани све чешће обраћали турским заповедницима кад су у питању били неки спорови у Босни. Од Порте су тражили милост и заштиту за своје трговце који су се налазили у босанској држави. Упркос таквој ситуацији, они су и даље покушавали да измире завађене стране. Чини се да су средином 1439. године у томе имали више успеха. На помолу је било измирење између снага војводе Радослава Павловића и Стјепана Вукчића Косаче.⁸⁰

⁷⁸ А. Ивић, *Радослав Павловић*, 46.

⁷⁹ *Исто*.

⁸⁰ Р. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 183. Турске акинције су током ове године неометано од Врхбосне продирале и пљачкале Босну све до града Јајца. (Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, Нови Сад 1968, 18).

Постигнуто примирје је, међутим, остало на снази почетком 1440. године. Тада су војвода Радослав и Стјепан Вукчић Косача поново обновили старе ратне сукобе. Њима се Косача поново успео докопати Радослављевих поседа. У његове руке тада је доспело и Требиње. Дозволу за пљачкање Радослављевих поседа добио је Стјепан Вукчић од Порте, која је, по свему судећи, била кивна на Павловића што јој није исплатио новац за откуп својих поседа.⁸¹

Пред крај 1440. године Босна је још једном прошла кроз унутрашње сукобе двојице њених великаша. У њој је тада боравио и турски заповедник Али-бег. Својим присуством и акцијама Турци су све више угрожавали и положај легитимног босанског краља, те је он био приморан да се обрати Дубровчанима за помоћ. Турци су потпомагали против краља Радивоја, а и Дубровчани су га, по већ устаљеној пракси, на почетку сваке године обасипали даровима, иако су и даље избегавали да му исплате годишње трибуте који су припадали круни босанској.⁸²

У пролеће 1441. године поменути босански великаши су и даље били у сукобу. Дубровчани су крајем марта поново покушавали да их помире и с таквом намером упутили су у назначено време своје посланике на двор краља Твртка II и босанској властели. У току ових сукоба, краљ је, чини се, стајао на страни војводе Стјепана Вукчића Косаче и Турака. Заједно са њиме учествовао је и у рату против Марка Таловца и његовог брата Петра, маја те године. Краљ Твртко II је у међувремену прешао на страну Радослава Павловића. Дубровчани су се, почетком јула, обратили за помоћ краљу Твртку II, војводи Радославу и бану Петру Таловцу, упознавши их са активностима које је намеравао да спроведе војвода Стјепан Вукчић. По наредби Порте, Косача је објавио свој напад Дубровчанима. Повод оваквој одлуци лежи, пре свега, у томе што су ови одбијали да плате Турцима харач који је

⁸¹ Један изасланик Радослављев је представљен Стјепану Косачи, који је потврдио да је од султана примио наредбу да заузме земље војводе Радослава. Дубровник је изразио забринутост због неслоге „која је делила два главна ока овога (босанског) Краљевства”. Стјепан ће бити замољен да закључи мир, имајући у виду родбинске везе са Радославом. (N. Jorga, *Notes II*, 368). С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача*, 44-45.

⁸² Р. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 183.

Порта од њих захтевала. Осим тога, пружили су уточиште деспоту Ђурђу Бранковићу, на кога су Турци гледали с неповерењем и коме су спремали освету.⁸³

Пред крај 1441. године, тачније крајем новембра, умро је војвода Радослав Павловић, човек који је и самом босанском краљу задавао много главобоље. Чинило се да ће од тог тренутка почети да јача краљева власт, али тако није било, барем не у том тренутку. Нестанак војводе Радослава погодовао је Косачи. Он се несумњиво решио свог великог супарника и, могло би се рећи, сталног непријатеља, који му је највише оспоравао наслеђивање Сандаљеве баштине.⁸⁴ Али, после Радослава његовим поседима су владали наследници, а и турске чете су све упорније стезале обруч око босанске државе и његових поседа такође.

Наследници Радослава Павловића и Турци

После смрти војводе Радослава Павловића није одмах дошло до измирења херцега Стјепана Косаче и његове сестре Теодоре, Радослављеве удовице, и синова му Иваниша, Петра и Николе. Тек 12. маја 1442. године је Стјепанов посланик саопштио Дубровчанима да је његов господар склопио мир са сестром и њеним синовима.⁸⁵

У ово исто време, босански краљ Твртко II, поново изложен турским нападима, обратио се за помоћ Венецији. Он је од млетачке владе том приликом затражио да му уступи један свој град на Приморју за један његов град у Босни. Исто-времено их је замолио да на Порту пошаљу једног свог посланика са задатком да код султана издејствује да се Босна поштеди даљих турских напада. А како овај његов захтев није имао скоро никаквог одјека у Венецији, обратио се Твртко II за помоћ Дубровчанима. Како је код њих наишао на подршку, и он је постао попустљивији према неким њиховим захтевима. Потврдио је да ће даље либерализовати пословање

⁸³ *Isto.*

⁸⁴ Р. Živković, *Tvrtko II Tvrtković*, 183; С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача*, 55-56.

⁸⁵ С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача*, 55-56.

дубровачких трговаца у Босни. На то му је дубровачка влада понудила своје услуге у настојању да се измири с војводом Стјепаном Вукићем. Она му је предложила да с Косачом склопи мир, а да затим њих двојица заједно с Иванишом Павловићем, закључе мир с Портом. Дубровчани су овом приликом краља Твртка II упознали и с новостима које су у међувремену стизале са Порте да, где је био послат Петар Примовић са задужењем да покуша да издејствује да се Босна поштеди од могућег турског напада.⁸⁶

Још док је краљ Твртко II био у преговорима с војводом Стјепаном Вукчићем, отпочели су ратни окршаји између Угарске и Турске. У тој ситуацији босански краљ потврди пријатељске везе с угарским двором, а заједно с њиме то су чинили и двојица босанских великаша: Стјепан Вукчић и Иваниш Павловић. Дубровчани су се, почетком октобра исте године, обратили угарском краљу Владиславу, с молбом да их препоручи код босанског краља, војводе Иваниша и Стјепана Вукчића Косаче. То је било последње, можда и посредно, појављивање краља Твртка II у јавности. Само месец дана касније он је умро.⁸⁷

Ни последњи догађаји нису много изменили прилике у Босни, јер су неслога и сукоби њених великаша настављени и касније. У таквим условима кад је био потиснут од новог босанског краља Томаша и Иваниша Павловића који су му отимали земљу, још увек у рату са Венецијом, која га је лишавала свих његових ранијих освајања, а гледајући у Угарској тријумф оне стране која је подржавала његове непријатеље, и у условима кад је био изгубио некад драгоцену турску подршку, Стјепан Вукчић је током 1444. године морао тражити савезнике и заштитнике на другој страни. У невољама које су га биле снашле почетком те године, Стјепан Вукчић се тешње везао за Алфонса V, сицилијанско-арагонског краља. У другој половини јануара, кад је био изложен највишем притиску од стране краља Томаша и Иваниша Павловића, кад му је био отет један део земље, он је упутио у Апулију,

⁸⁶ P. Živković. *Tvrtko II Tvrtković*, 205-207.

⁸⁷ Саучешће су Дубровчани изјавили војводи Стјепану Вукчићу и Иванишу Павловићу 22. новембра, а Твртко II је по свој прилици умро неколико дана раније. (С. Ћирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача*, 72).

преко Дубровника, два своја посланика са великим молбама и значајним понудама.⁸⁸

Како се из овако тешког положаја Стјепан Вукчић Косача извукао, тешко је рећи. Краљ Стефан Томаш и Иваниш Павловић нису успели да се приближе Јасену и Требињу, јер је нешто у међувремену изменило ситуацију на фронту у Стјепанову корист. Једна могућност је била да је било склопљено примирје, а друга да су Стјепану поново помогли Турци. Из једне одлуке дубровачког Већа умољених од 21. јуна 1445. године види се да су дријевски трг, који је у међувремену дошао у краљевске руке, „нападале неке војске”.⁸⁹

Измирење Стјепана Вукчића Косаче и краља Томаша децембра 1446. године довело је Босну у стање слоге и мира. Положај Босне је после тога видно поправљен, јер је у нови савез Стјепан унио и савезништво с Турцима, који у то време нису били много активни на Балкану. Проблем је само био у томе што краљево помирење са Стјепаном Вукчићем нису одобравали и босански великаши Иваниш Павловић и Петар Војсалић.⁹⁰

Након смрти Иваниша Павловића (негде пре 28. новембра 1450), и кратког непријатељства млађег му брата Петра са Стјепаном Вукчићем, Павловићи су дошли под јак утицај Косача. Од некадашњих супарника они су овим чином пали у скоро вазални положај, па су чак давали херцегу војску за напад на Дубровник. Такво је стање остало све до потпуне пропасти ове породице.⁹¹

Тако је 12. јула 1451. године посланик Петра Павловића Вук, заједно са Стјепановим представницима Радивојем Штилицом и Дубравцем учествовао са Дубровчанима у преговорима о миру.⁹² А с пролећа 1452. године херцег Стјепан Вукчић се могао уверити да од тих преговора није било много користи. Он је тада против себе поново имао моћну

⁸⁸ С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача*, 74-75.

⁸⁹ *Исто*, 90-91.

⁹⁰ *Исто*, 93.

⁹¹ *Исто*, 139.

⁹² Штилици је овог пута било исплаћено 800 дуката ради пуштања свих дубровачких заробљеника. Овом приликом су били ослобођени и сви Сандаљеви људи из дубровачких затвора. (С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић, Косача*, 158-159.).

коалицију коју су Дубровчани успели да против њега саставе. Сад је он био приморан да ратује против свог побуњеног сина Владислава, којем су помагали против Дубровчана, још и Петар Павловић и босански краљ Томаш. Иако су у овом сукобу Стјепану помагали Млечани, његова би ствар била изгубљена, да му у тој невољи нису помогле турске чете.⁹³

Турци су, наводно, имали намеру да овог пута измире завађене босанске великаше са тамошњим законитим краљем и Дубровчанима. Септембра 1453. године они су на Стјепанов двор послали свог делегата, који је после тога требало да обиђе и Дубровник, босанског краља и Петра Павловића.⁹⁴

Суочени са јаким турским притиском, краљ Томаш и херцег Стјепан Вукчић су се почетком 1455. године видно зближили. Петар Павловић је већ од раније био под јаким херцеговим утицајем. А у разговорима са околним хришћанским дворовима, приказивали су се сва тројица као непријатељи Турака. У то исто време краљ Томаш је чак јављао да је заратио с Турцима, што је најблаже речено, била нетачна информација. Краљ Томаш је крајем маја 1456. године чак изјављивао да је спреман да учини све што жели папа, али да за то мора добити помоћ јер се сам не може борити против Турака.⁹⁵

У односима херцега Стјепана Косаче и Дубровчана стални разлог спора било је питање одузимања сребра и сигурност трговаца, иако је у обе ове ствари херцег могао учинити исто онолико колико и Дубровчани. Они су добро знали да безбедност трговаца у унутрашњости зависи првенствено од Турака. Али, како су сребро од трговаца одузимали и поданици краља Томаша и Петар Павловић, јасно је било да се у спречавању ове врсте трговања није радило о недисциплини и тенденциозности дела босанске властеле, већ о јасним турским наредбама.⁹⁶

Озбиљна турска опасност надвила се над територијом херцега Стјепана Вукчића 1459. године. А већ средином новембра налазимо у Дубровнику посланике Петра Павловића који су тражили помоћ. Само три дана касније (17. новем-

⁹³ Г. Елезовић, *Турски споменници*, 589.

⁹⁴ N. Jorga, *Notes II*, 496.

⁹⁵ Š. Ljubić, *Listine o одношajah između Južnog Slovenstva i Mletačke Republike X*, Zagreb 1897, 74.

⁹⁶ С. Ђирковић, *Херцег Стефан Вукчић Косача*, 233.

бра), дубровачка влада је изјавила херцеговом посланику Радићу Остојићу саучешће због турског пустошења.⁹⁷

У свом великом војном походу против Босне 1463. године, осим краљеве територије, Турци су покорили и земље породица Ковачевић и Павловић. У овом походу они, осим званичног краља Стјепана Томашевића, погубише и последњег из породице Павловића, чију су територију тада називали Pavli -ili, која је као и кућа Хранића-Косача имала великог удела да се Турци угнезде у том делу Балкана.⁹⁸

⁹⁷ Исто, 239.

⁹⁸ К. Јиречек - Ј. Радонић. *Историја Срба I*, 1952, 393; G. Elezović, *Turski spomenici I*, 596.

DRAGI MALIKOVIĆ

THE PAVLOVIĆ FAMILY AND THE TURKS

Summary

Immediately after the conquest of Macedonia, territory of the medieval Bosnia, in which some influential families gained independence after the death of the King Tvrtko I, came under the Turkish robbing attacks.

At the end of the XV century, the territory of the Bosnian aristocrat Pavle Radenović, founder of the famous feudal Pavlović family, came under the Turkish attacks. However, neither him nor his son Peter did not have enough strength to oppose themselves to the more and more often Turkish attacks on his territory. Completely opposite, in conflict with the other Bosnian aristocratic families, the first representatives of the Pavlović family tried to gain Turkish benevolence and military support.

The real subjugating strategy toward the Turkish authorities was expressed by the younger son of Pavle Radenović, Radoslav. In almost permanent conflict with Sandalj Hranić and his successor Stjepan Vukčić Kosača, as well as with neighboring Dubrovnik for Konavle, *voivoda* Radoslav Pavlović counted on the help of the Turkish military forces as well as of their official policy.

The benevolent attitude toward the Turkish influence in Bosnia was expressed also by the successors of *voivoda* Radoslav. However, it did not help to save this medieval state from the Turkish conquests. It occurred in 1463, and disaccord among the Bosnian feudal lords and their counting on the Turkish support merely accelerated and facilitated this event.